

Vázlat a tudás centrum a tanuló régió és a regionális identitás néhány összefüggéséről

„Nincs átjárás kint és bent közt.
Magaddal állsz mindig szemközt.
Úgy fürkész mindig a szemed,
Mint aki tükröt keres...”
Szántó T. Gábor: *Identitás*²⁰⁴

A rendelkezésre álló terjedelmi korlátozás nemcsak „Prokrusztész-ágyba” kényszerít, hanem feszes fogalmazásra is készítet. A téma összetettsége is csupán arra nyújt lehetőséget, hogy a lényegyet kiemelve és a kérdésfeltevések szándékával írjunk a címben megfogalmazottokról. Mondandónk a mindennapok kihívásainak, elvárásainak és kényszereinek figyelembevételével kíván foglalkozni a problémakörrel. Szólni szeretnénk az identitáso/k/k, a regionális identitás, a kulturális identitás, a tanuló régió és a felnőttképzés néhány – általunk lényegesnek ítélt – szegmenséről/kérdéséről, ezek egymásra gyakorolt hatásáról.

Identitáso/k/k

Többen vélik úgy, hogy az identitások reneszánszát éljük, mások szerint az *identitáso/k/k* valóságát tapasztaljuk, válságát szenvedjük. Az aligha vitatható, hogy az identitás vizsgálata napjaink társadalomtudományi kutatásainak egyik slágertémája, bár korántsem teljesen kidolgozott. Beszélünk *nemzeti identitásról*, ahova az egyén belesorolja, beletartozónak tekinti önmagát, s amely így különleges szerephez jut a szociális információk feldolgozásában és az önértékelésben.²⁰⁵ A *lokális identitást* a földhöz, földtulajdonhoz való szoros kapcsolat kialakulása, a társadalmi hierarchiában elfoglalt hely, napjainkban már a közösségi kultúratudat és a közösségi-múlt tudat ismerete, a hagyományokhoz való viszony figyelembevételével is kell meghatározni.²⁰⁶ Amikor *kulturális identitásról* beszélünk, akkor azon nem csupán a gondolatok, szokások és nyelvek összességét, az étkezési és öltözködési szokásokat értjük, amelyeket az előző generációktól vettünk át, hanem az adott kultúra

²⁰⁴ SZÁNTÓ T. Gábor: *Identitás*. Élet és Irodalom, 2005, július 1.

²⁰⁵ HUNYADY György: *A nemzeti identitás és a sztereotípiák görbe tükre*. Új Pedagógiai Szemle, 1997, 10. sz.

²⁰⁶ BODÓ Julianna: *Lokális identitás és interetnikus kapcsolatok összefüggéseiről egy esettanulmány kapcsán*. 2002, Kisebbség-Kutatás, 2. sz.

választását is azzal kapcsolatosan, hogy hogyan alkalmazzuk ezeket a szokásokat a különböző történelmi pillanatokban.²⁰⁷ Egyre gyakrabban kerül szóba a *családi identitás*, amely a családregegyekben, családmitológiákban ölt testet, napjainkban az Oral History kutatásokban mutatkozik meg. A nyugati civilizációban felerősödni látszik a *nemi identitás* kérdése is, az a nemi szerep, amellyel egy személy azonosul, tehát hogy valaki férfiként, nőként vagy esetleg valahogy másként határozza meg önmagát.²⁰⁸ Egyesek részéről felmerült az *alkotmányos identitás* kérdése, amely a történelmi és textuális anyagok megtestesülése, ahonnan a normák származnak, melyek útmutatást adnak ezek alkalmazására.²⁰⁹ Ezzel szemben terjed az az álláspont is hogy az „identitás” elavult probléma. Puledda úgy véli, hogy a személyes vagy kulturális identitás csak a múltra vonatkozik, hogy ez olyan tapasztalatok történelmi felhalmozódásának visszatükröződése, amelyeket az egyes személyek vagy egy népközösség megélt. Mintha a tapasztalatok rétegei összegyűltek és lerakódtak volna, és ezek azok, amik az identitást alkotják. Ez az elképzelés vagy vélemény az emberi tudat passzivitásának hitéből származik, ahol a tudatot egyfajta tükörnek fogják fel, amely visszatükrözi a világot. A valóságban a dolgok nem így működnek. A saját példánkból kiindulva azt látjuk, hogy életünk fontos pillanataiban összefüggéseket keresünk, kapcsolatot múltbeli tapasztalataink és jövőre vonatkozó személyes terveink között. Ez a jövőkép – kik akarunk lenni – mindig befolyásolja jelenlegi tevékenységünket. Az a kép, melyet a jövőre nézve megformálunk ugyanolyan fontos, mint a múltbeli kép, mert ezek figyelembevételével alakítjuk ki személyes identitásunkat. Mi nem csak azok vagyunk, amit megtettünk, vagy ami megtörtént velünk, hanem vágyaink, terveink és törekvéseink is.²¹⁰

A számunkra fontos európai térségre koncentrált identitással foglalkozó kutatások némi konszenzust mutatnak abban a kérdésben, hogy többségük megkülönböztetett szerepet tulajdonít a kulturális és a politikai dimenzióknak. A köznapi életet befolyásoló médiumok műsorpolitikái tudományos érvekre hivatkozva folyamatosan azt sugározzák, hogy az egységes európai /nyugati/ civilizáció alapját – többek között – az antik örökség, a jogrend és jogállamiság a kereszténység, a soknyelvűség, a nem vérségi alapokon szerveződő képviseleti (civil) testületek működése, a demokrácia, az individualizmus, a spirituális és a világi

²⁰⁷ PULEDDA, Salvatore: *Globalizáció: fenyegetés a kulturális sokszínűségre?*

www.freweb.hu/aranymalinko/visios/globalisatio/htm-21k. Letöltve: 2008. december 29.

²⁰⁸ KÉK (Kultúra és Közösség) 2007. IV. sz. *Melegség és megismerés* c. tematikus szám.

²⁰⁹ JACOBSON, Gary Jeffrey: *Constitutioniel Identity*. The Review of Politics. 2006, 68 vol. 364–397.

²¹⁰ PULEDDA, Salvatore (2000): *Globalizáció: fenyegetés a kulturális sokszínűségre?*

www.freweb.hu/aranymalinko/visios/globalisatio/htm-21k. Letöltve: 2008. december 29.

tekintély különválása képezi.²¹¹ Azok is jelentkeznek, akik nem rejtik véka alá nézeteiket, vitatják az egységes európai kultúra létezését, mert azt tulajdonképpen utópiának, a nagy európai mítoszok egyikének tekintik.²¹² Közülük néhányan egyenesen úgy gondolják, hogy Európa nem más, mint azoknak a történeteknek (narratíváknak) az összessége, amelyek Európáról beszélnek.²¹³

Aligha tekinthető véletlennek (különösen az elmúlt időszakban történt párizsi „autógyújtogató események”, a különféle autonómia törekvések, az EU alkotmányáról folyó népszavazási-vita kapcsán is), hogy napjainkban Európa, pontosabban az Európai Unió (és tagállamainak) egyik központi kérdésévé terebélyesedett, hogy *kik vagyunk, mit csinálunk, mi az identitásunk?*

A tudományok válaszai sokfélék. Az identitás fogalmának *filozófiai* értelmezése feltételez egy állandóságot, stabilitást, amely kimondja azt a logikai tételt, hogy minden dolog azonos önmagával. A klasszikus *szépirodalmi alkotások* is feltételeznek egy olyan stabil belső magot, amely az egyén meghatározója, elidegeníthetetlen jellemzője. Shakespeare *Hamletjében* mondja Polónius a fiának: „*Mindenek fölött, légy hű magadhoz: így, mint napra éj, következik, hogy ál másához se léssz.*”

A teoretikusok szerint az autentikusság, a belső azonosság a posztmodern korban már illúzió.²¹⁴ A személyiség, az „én” feloldódásáról beszélnek. Az identitás „széttöredezik”, nem egyetlen, hanem többféle. Kialakul az „identitások hálójá”.²¹⁵ A sokféle identitás bonyolult „identitáshálót” képez, amely az egyén számára lehetővé teszi, hogy mindenkor a legmegfelelőbbet válassza ki, de az is előállhat, hogy „belegabalyodik a hálóba”.

Az utóbbi nézetekre hivatkozva a pszichoanalízis képviselői egyenesen arról értekeznek, hogy az identitás elvesztése személyiségzavarokat idézhet elő.²¹⁶ A szociálpszichológia szociális identitásról beszél, amely nem más, mint az egyén társadalmi minőségének a megjelenítése.

²¹¹ HUNTINGTON, Samuel: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Budapest: Európa Könyvkiadó. 2001.

²¹² BARCSI Tamás: *Kultúra és identitás* (kézirat) 2006.

²¹³ HELLER Ágnes: *Európa, Európa...* Kritika, 1999, 3. sz.

²¹⁴ GIDDENS, Anthony: *Modernity and Self-Identity. Self and society in the Late Modern age*. Stanford, California, 1991.; GIDDENS, Anthony: *Konsequenzen der Moderne*. Frankfurt/M, Surkamp, 1995.; FUKUYAMA, Francis: *A történelem vége és az utolsó ember*. Budapest. 1994

²¹⁵ OFFE, Claus: *The Varieties of Transition: the East European and East German experience* (with Jeremy Gaines), Cambridge: Polity Press, 1996.

²¹⁶ ERIKSON, Erik H.: *Gyermekkor és társadalom*. Budapest: Osiris Kiadó, 2002.

A kultúrantropológusok – Franz Boas, Margaret Mead – kutatásai egyértelműen azt támasztják alá, hogy az identitás mindig kultúrafüggő. Az egyén önmagáról alkotott képe elválaszthatatlan annak a társadalomnak, közösségnek, az emberről, a személyiség összetevőiről, a világ felépítéséről és az adott kultúra rendező elveiről alkotott képétől, amelyben él. Az identitás csakis az adott történelmi kor és kultúra kontextusában érthető meg. A személyes identitás egy életen keresztül tartó (tanulás) folyamat eredményeként, a személyes fejlődés során a kommunikációs és az interakciók sorozatában alakul, formálódik.

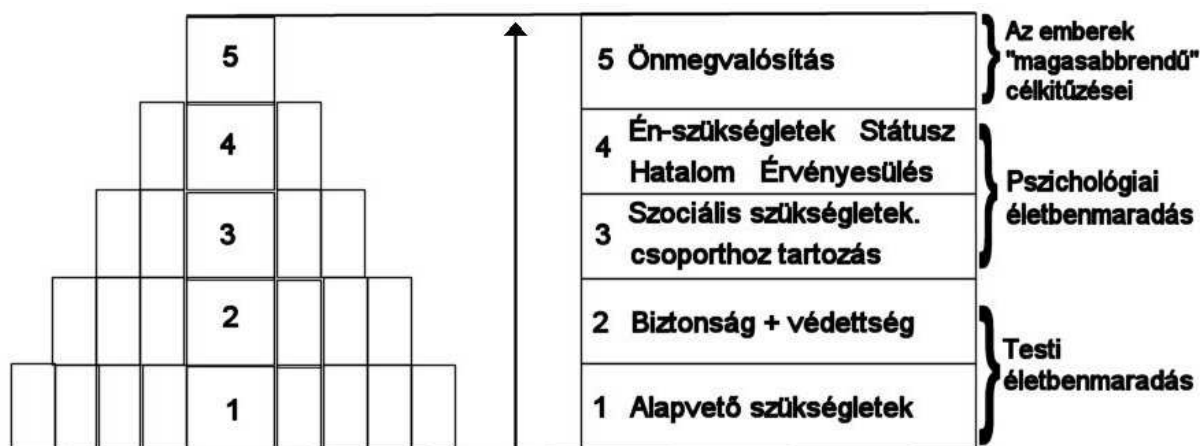
Erikson, és a kulturális antropológusok nagy érdeme, hogy az identitás formálódásában a kulturális feldolgozás, tanulás folyamatára irányították a figyelmet. Ők voltak azok, akik azt hangsúlyozták, hogy az identitás folyamatos egyensúlyteremtés az önkifejezés és az /ön/értelmezés között. Ezt a folyamatos egyensúlyteremtést pedig a kommunikatív (az egész életen át tartó tanuló) szituációk teszik lehetővé. (Szükséges megjegyezni, hogy az identitás, mint egyensúlyteremtés elképzelése nem új a társadalomtudományban. A fogalmat ebben az értelemben elsőként Krappmann használta 1975-ben kiadott, az *Identitás szociológiai dimenziói* c. munkájában).

A szimbolikus interakcionizmus világított rá az ember azon adottságára, hogy képesek vagyunk átvenni, megtanulni mások szerepét. Ezt a jelenséget *tükrözött énnék* nevezték el, és úgy írják le, hogy amikor az „én” beszél, az „engem” figyel. Ehhez kapcsolódnak az „önrendelkezés” kellékei, melyekhez a tanulás során megismert életstílusokat, az adott miliőhöz történő tartozást, a társadalmi tőkét szoktuk sorolni, de ide tartoznak a státus dimenziói, a divat és a piac is. Az itt beszerezhető kellékek felhasználásával alkothatjuk, vagy „*rendezhetjük meg*” önmagunkat.

Az egyéni identitás felépülése a Maslow-féle szükségletpiramis alapján

A kutatók többsége az egyéni identitás kialakulását és szerkezetét a közismert Maslow-féle szükséglet-hierarchiát bemutató piramis segítségével érzékeltetik és mutatják be.²¹⁷

²¹⁷ RAAGMAA, Garri: *Regional identity in Regional Development and Planning*. European Planning studies, 1, 2002, 55–76.

Készült a Maslow-féle szükségletpiramist közlő séma alapján. ²¹⁸

Az egyén testi életben maradását az alapvető fizikai-biológiai, (evés, alvás, lélegzés, ivás, mozgás, pihenés, szexualitás...) létezés, valamint a biztonsági és védettségi (munka, lakás...) szükségletek kielégítésére történő törekvés határozza-alapozza meg. A személy az általa ismert, létrehozott tárgyi világban érzi magát biztonságban, miközben igényli a számára mértékadó emberek folyamatos jelenlétét. A hierarchia következő szintje az egyén valahová tartozás szüksége, amely a legerősebb közösségi, pszichológiai, szociális szükségletünk. Ha az ember tudja, hogy van hova tartoznia, úgy joggal pályázhat az őt befogadó mikro és makró társadalom elismerésére, melyet megszerezve esély nyílik számára az önmegvalósításhoz. (Ebben az esetben persze jelentkeznek az identitás és a lokálpatriotizmus, a kultúrák és az asszimiláció egymásra gyakorolt bonyolult hatása.)

A valahová tartozás közössége/ke/t jelent. Az egyén számára a közösség biztonságot nyújthat, tartalmat, célt adhat életének, nagyobb hatékonyságot szándékainak, a gazdag kibontakozás lehetőségét nyújtja személyiségének. A család, csoport, munkahely, intézmény, szervezet, település biztosítja a hovatartozás és szeretet szociális és emocionális szükségleteit. A közösség ezért minden embernek alapvetően fontos célja, terepuma és egyben eszköze.

A köznapi beszédben a közösség szónak erős, többnyire pozitív értéktartama van. Kant ugyanakkor arra figyelmeztet, hogy a természet az emberbe oltja a „bírvány és az önzés ösztönét”, miközben másokkal akar együttműködni. Az egyén egyetértésre törekszik, de hajtja is, hogy a társadalomban rangot szerezzen, s így mások fölé kerüljön.²¹⁹ A személyiség kívánatos önmegvalósítása – mint az egyén legmagasabb rendű célkitűzése – napjainkban

²¹⁸ SCHLEGEL, Crista – T. KISS Tamás (szerk.): Csoportos önépítés. Módszerek és gyakorlatok a munkanélküliek továbbképzésében. Kézikönyv andragógusok, tanácsadók és tanfolyamvezetők számára. Gödöllő: GATE Gazdaság-és Társadalomtudományi Kar Tanárképző Intézete, 1996, 171–172.

²¹⁹ KANT, Immanuel: *Az emberiség egyetemes történetének eszméje világpolgári szemszögből.* Budapest: Gondolat Kiadó, 1974.

ezért, alapvetően az „élj úgy, hogy mások is élni tudjanak” elvén nyugvó kreativitásban, alkotásban, problémamegoldásban ölthet igazán testet.²²⁰

A regionális identitás-rendszert befolyásoló identitások

Az egyes számban használt *identitás* fogalom mellett a sokféle kultúrával rendelkező és soknyelvűségre épülő Európában szükségszerűen jelent meg a többes szám – az *identitások* kifejezés – használata és elterjedése.²²¹ Az európai identitáskutatások felerősödése különösen két „*tér relációban*” tapasztalható. Az egyik terület a *nemzetállami-tér*, a másik a *kistérségi-régió*. A témakör kapcsán most csupán az utóbbiról szeretnénk szólni.

Az alapkérdés az, hogy létezik-e regionális identitás?²²² A válasz, hogy igen, létezik! A regionális identitást és funkcióit a nemzetközi szakirodalom nagyon széles körűen, ám mégis viszonylag pontosan értelmezi.

Elfogadott álláspont, hogy a regionális identitás, társadalmi, területi, történelmi-kulturális gyökerű, és a hagyományokból táplálkozik, eszmék, kulturális elemek, tájak, dialektusok, épített környezet, centrum-periféria viszony, történelmi gyökerek, utópiák, gazdasági sikeresség összessége.²²³ Olyan „*valóságosan sajátos lelki tér*”, melynek szerkezete gazdasági, társadalmi és kulturális építmény, amelyben a történések sosem lehetnek függetlenek a gazdasági, társadalmi és kulturális folyamatoktól.²²⁴

Felismerést nyert az is, hogy a globalizáció szükségszerűen együtt jár a regionalizmus, a lokális dimenzió és az ún. civil szféra felerősödésével, amely képes a globalizmus káros hatásait részben, vagy egészben semlegesíteni

Az egyéni identitás szerkezete Európában sokféle lehet, sőt változhat az idők folyamán, ám valószínű, hogy a valahová tartozás szükséglete mindig létezni fog. A regionális identitás történelmi és területi szocializációs folyamat eredményeként jön létre. Elfogadott álláspont, hogy ahol erős a regionális identitás, ott megvan arra az esély, hogy az emberek azonosítják magukat az adott régió társadalmi struktúrájával, lakóival, a térség kultúrájával. Az ilyen

²²⁰ LÁSZLÓ Ervin: *Harmadik évezred. Veszélyek és esélyek. A Budapesti Klub első jelentése.* Budapest: Új Paradigma Kiadó, 1998, 77.

²²¹ T. KISS Tamás – TIBORI Tímea: *Az egyén és köz(ös)sége. Mozaikok Hajós község életéből.* Szeged: Belvedere Kiadó, 2006.

²²² BOKOR Béla: *Regionális identitás, kultúra és közösség.* In: A Magyar Művelődési Intézet Évkönyve, Budapest: Magyar Művelődési Intézet, 2006.

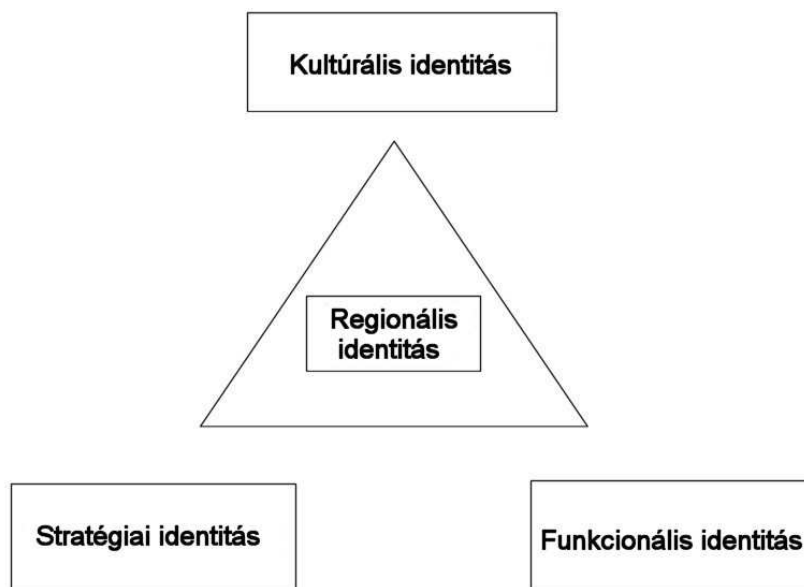
²²³ PAASI, Anssi: *Region and Place: regional identity in question.* Progress in Human Geography, 2003, 4. 475–485.

²²⁴ PAASI, Anssi (2000) *Re-constructing regions and regional identity.* [http://www.kun.nl/socgeo/n/colloquium/Paasi 1.pdf](http://www.kun.nl/socgeo/n/colloquium/Paasi%201.pdf). Letöltve: 2003. november 20.

kötődéssel bíró emberek gyakran mondják, hogy szeretik az adott térséget, tájat, várost, szeretnek ott élni anélkül, hogy meg tudnák indokolni, hogy konkrétan mi váltja ki belőlük ezt az érzést. Tehát a régiófogalom egyik domináns eleme éppen a közös identitás, az, ami a régiót megkülönbözteti az egyszerű fizikai tértől.²²⁵

Henk van Houtum és Arnoud Lagendijk kutatásai arra hívják fel a figyelmet, hogy a regionális identitást a stratégiai tervek, a kulturális tőke és a funkcionális tevékenységek határozzák meg. Úgy vélik, hogy az adott régió akkor lesz saját és csak rá jellemző identitása, ha a három dimenzió szervesen illeszkedik egymáshoz.²²⁶

Regionális identitás modellje

A táblázatot van Houtum-Lagendijk (2001) alapján szerkesztette Lukovics Miklós.²²⁷

A modell kapcsán szükséges két megjegyzést tenni. Az egyik az hogy, ezek a dimenziók inkább struktúrák, és együttesen olyan alrendszereket alkotnak, amelyek részint szükségszerűen különféle autonómiára törekednek, részint – akarva-akaratlan – „*innovatív pólusként*” kívánnak jelen lenni a *nagyobb* (civilizációs, kulturális, értékrendbeli, gazdasági,

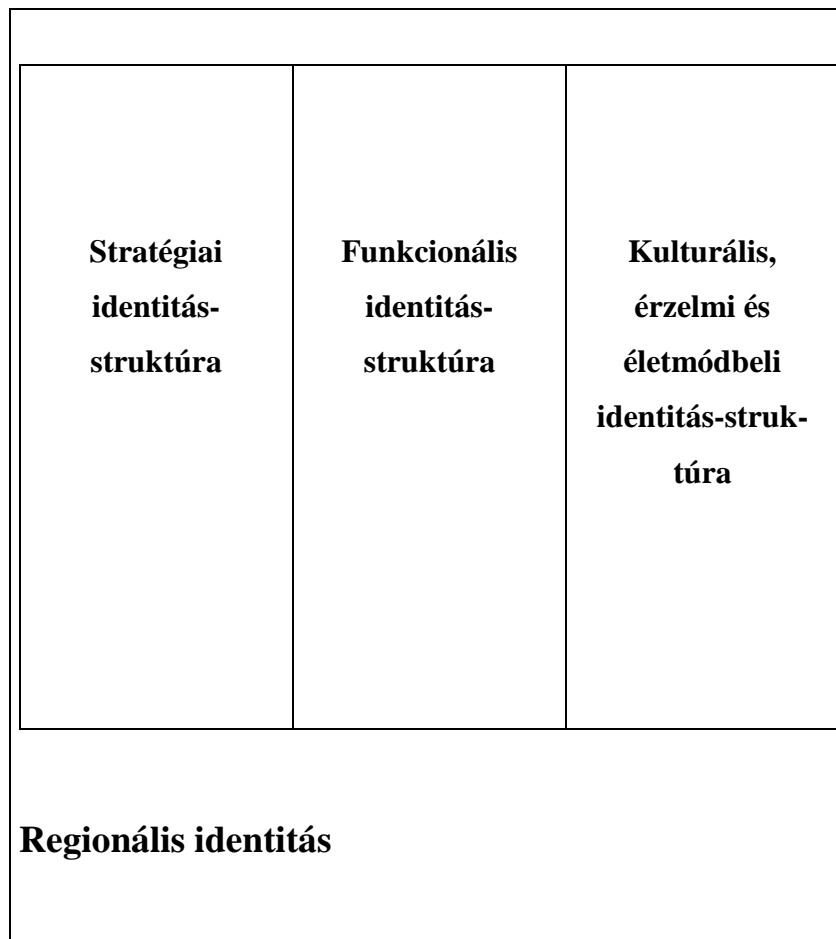
²²⁵ RAAGMAA, Garri: *Regional identity in Regional Development and Planning*. European Planning studies, 1, 2002, 55–76.

²²⁶ VAN HOUTUM, Henk – LAGENDIJK, Arnoud: *Contextualising Regional Identity and Imagination in the Construction of Polycentric Urban Regions: The Cases of the Ruhr area and the Basque Contry*. Urban studies, 4, 2001, 747–767.

²²⁷ CZAGÁNY L. – GARAI L. (szerk.): *A szociális identitás, az információ és a piac*. SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei Szeged: JATEPress, 2004, 218.

mentalitásbeli...) *rendszerekben*. A másik megjegyzés. Az Európai Unió közép-keleti térségében létező társadalmak (tagállamok), regionális identitást alkotó alrendszeire jellemző közösségelvűsége a tőlük Nyugatra elhelyezkedő társadalmakban már kevésbé fedezhető fel. Ebben a térségben még nem tapasztalható akkora mértékű tradícióvesztés, mint az Európai Unió nyugati féltekén. Különböző mértékben, de a hagyományok, a tradíciók és a szokások – ha nem is a legfontosabb szabályozó erőként, de – jelen vannak a regionális identitásokban.²²⁸

A regionális identitás fő alkotóelemei

A stratégiai identitás-struktúra alapvetően azt jelenti, hogy az adott régióban élőknek legyen közös távlati terve és célja az adott térségre vonatkozóan. A hangsúly általában a jövőn

²²⁸ T. KISS Tamás – TIBORI Tímea: *Az egyén és köz(ös)sége. Mozaikok Hajós község életéből*. Szeged: Belvedere Kiadó, 2006.

van, és az állandó változásra való törekvésen. (Lényeges, hogy mindez a tágabb társadalmi formációk és a szűkebb – regionális, helyi – világ információs rendszereiben egyaránt dokumentálva legyen, mert segítségével válnak mindenki számára nyilvánvalóvá az elképzelések, amelyeket a régióban élők preferálnak.)

A funkcionális identitás-struktúra az adott területi egységen belüli társadalmi-gazdasági kapcsolatokat és kötelékeket veszi számba, azt a kapcsolati tőkét, amely az adott térség életében és fejlődésében jelentős helyet foglal el és szerepet tölt be.

A kulturális identitás-struktúráról kicsit bővebben. Aligha tekinthető statikus jelenségnek, sokkal inkább egy folyamatos fejlődés, amelyen keresztül a közös öntudat, a valahová tartozás egy meghatározott közösségben erősödik. A folyamat közismert lényeges elemei a név, a közös szimbólumok, amelyek kifejezik a régió egységét. Mindez a közös jövővel, közös távlati tervekkel és a közös eredettel, múlttal együtt elkülönít egymástól bizonyos helyeket a térben, és valamiféle határokkal ellátott kulturális identitást eredményez. /Persze ezek a határok – „kulturrégiók” – nem kötődnek feltétlenül közigazgatási határokhöz, sőt a döntő többségben nem is azok./

A kulturális identitás kapcsolódik a stratégiai dimenzióhoz. A kulturális dimenzió ugyanis egyrészt definiálja a „mi” és az „ők” fogalmát, amely előfeltétele a stratégia meghatározásának és a stratégia által érintett terület leválasztásának. Másrészt a kulturális identitás hozzájárul a stratégia alkotás céljainak megfogalmazásához.

A régió: az egyéni identitás terepe

A régió egy meghatározott csoport tagjai közti kulturális kapcsolatok halmaza, mely meghatározott térben játszódik le.²²⁹ A régió formálásában, karakteressé tételében szerepet játszik a térség területi struktúrájának a kialakítása. Ugyanis szükség van valamiféle megkonstruált (sőt „virtualizált”) határookra, ahhoz, hogy a regionális öntudat kialakulhasson. Természetesen – mint az előzőekben említettük - ezek a határok soha nem merev konstrukciók, átléphetőek.

Tudomásul kell venni, hogy napjainkban, a régió megformálásában egyre nagyobb szerep jut a szimbólumoknak. Hankiss Elemér több művében egyenesen úgy fogalmaz, hogy napjainkban a szimbólumok forradalmát éljük.²³⁰ Tulajdonképpen a szimbólumok olyan

²²⁹ PAASI, Anssi: *Re-constructing regions and regional identity*. http://www.kun.nl/socgeo/n/colloquium/Paasi_1.pdf. Letöltve: 2003. november 20.

²³⁰ HANKISS Elemér: *Az emberi kaland*. Budapest: Helikon Kiadó, 1997.

rendszeréről van szó, amelyhez tartozhat például zászló, címer, logo, ismétlődő rendezvények, alkotások, épületek, művészek, tudósok, intézmények, történelmi események. Mindazon elemekről beszélhetünk tehát, melyek a régiót, az összetartozást jelképezik, inspiráló erővel bírnak, és értékeket hordoznak.

A régió identitásának megformálásában kiemelten fontos szerep jut az intézményeknek, különösen az egyetemeknek. Ide tartoznak a különféle kapcsolatok, amik a régióban az emberek között kialakulhatnak: a formális szervezetek, önszerveződések, informális kapcsolatok, barátságok, kulturális rendezvények, a figyelmes vendéglátók, igényes szolgáltatások, udvarias és hatékony hivatali ügyintézés stb. Különösen nagy szerepet tölthet be a *média* a kulturális minták, tartalmak közvetítése révén. A *regionális televízió* például jelentős mértékben hozzájárulhat az egyén önmegalkotásához, önstilizálásához is, hiszen közvetíti az életstílusokat, adott kulturális csoportok jellemző kellékeit, jegyeit. Mindezek a működésükkel nemcsak fenntart/hat/ják a régió imázsát, hanem képletesen fogalmazva „szövőszékként járulhatnak hozzá a regionális identitás szövetének előállításához, anyagának tartós elkészítéséhez, újratemeléséhez, sőt annak piacképessé tételéhez” is.

A fizikai térből a közösségek együttműködésére és versenyére épülő evolúciós tevékenysége alkotja meg a régió identitását! Az ilyen szerves módon felépített régió képes kielégíteni az egyén valahová tartozási szükségletét, valamint kulturális értékrendjén keresztül kijelölni azokat az utakat, amelyek mentén az elismertté válik, és végül lehetőséget kínálnak az önmegvalósításra.²³¹ Szükséges megjegyezni azonban, hogy az így kialakult régióban célszerű különbséget tenni a területi egység identitása és az ott élő lakosság identitása (regionális öntudat) között.

Az előbbi a területi egységgel összefüggésbe hozható szimbólumokra, kialakult gyakorlatokra utal, a régió természetét, értékeit, történelmét, lakóit, tájjellegét foglalja magába. Ezek alapján lehet az egyik régiót megkülönböztetni a másiktól. Ez az, amit a régió lakói felé közvetítenek, akár a médiumok segítségével, akár az oktatási rendszereken keresztül.

Ettől elkülönül a tényleges identitás, amely a civil társadalomban létezik, és amely kollektív formában is megmutatkozik. A tényleges identitásnak azonban csak egy része ez a kommunikált identitás, amely más tényezőkkel együttesen válik teljessé, mint például a vallás, a társadalmi réteghez, csoporthoz való kapcsolódás, vagy a nemzetiség.

²³¹ RAAGMAA, Garri: *Regional identity in Regional Development and Planning*. European Planning studies, 1, 2002, 55–76.

Másként fogalmazva a régió nem más, mint a castelli értelemben felfogott áramlások olyan kistérsége, amelyben a gazdaság, a kultúra és az információ a helyi sajátosságok figyelembevételével koncentrálódik.²³² Mert az emberi tapasztalás alapvetően lokális, konkrét fizikai helyhez kapcsolódik, de az emberi létezés is helyhez kötött, a lokális tér biztosítja azt a fizikai közelséget, amely lehetővé teszi a szociális interakciót és az intézményi szerveződéseket.²³³ Ugyanakkor a kommunikációs technológia olyan regionális hálózati társadalom kialakításához járul hozzá, amely sokrétű kapcsolatot képes teremteni a tágabb környezettel, a globális rendszerekkel is.

A térség, mint tanuló régió

A szakirodalom különböző tanuló régió fogalmat ismer és használ. Elterjedt nézet szerint a folyamatos termék- és folyamat-innovációra helyezi a hangsúlyt, mert ezt tartja a versenyképesség kulcsának. Másik irányzat a tanuló városok és régiók fejlesztését, innovációs rendszerek fejlesztéseként fogja fel. Az elméleti-strukturális modell viszont a tanuló régiót a tömegtermelés felől a tudásalapú gazdaság felé haladó gazdasági alapú átrendeződés egyik térbeli képződményének tartja, a tudás és a gondolat gyűjtőhelyének. Olyan térnek fogja fel, melyben az egyes szereplők érintkezését és tanulását a helyi és regionális szerepekhez kötődik. Az ilyen tanuló régió jellemzője a közös, kollektív tanulási folyamatok jelenléte és a közös tudás kimunkálása, amely a hely társadalmi, kulturális és térbeli beágyazódásában nyer értelmet. A tevékenység-orientált modell magáénak tekinti az integratív problémamegoldásnak és a szakpolitikáknak a helyi közigazgatásban történő alkalmazását, a folyamatos tanulási tevékenységek ösztönzését, a személyközi kapcsolatok és az érdekképviseletek fejlesztését.²³⁴

A lényeg, hogy valamennyi tanuló régió-modell, termelés- és gazdaság centrikus, versenyképességet növelő (növekedést szorgalmazó) tényezőnek tekinti a praktikus, gyorsan megtérülő tudás előállítását, annak megosztásának folyamatát.

Lehet, hogy tévedünk. A mindennapokban úgy tűnik, hogy a gazdasági szféra a valóságában még mindig kevésbé fontos az, hogy ki, milyen szakmai felkészültséggel,

²³² CASTELLS, Manuel: *Das Informationszeitalter, I-II*. Leske + Budrich, Opladen, 2002.

²³³ T. KISS Tamás – TIBORI Tímea: *Az egyén és köz(ös)sége. Mozaikok Hajós község életéből*. Szeged: Belvedere Kiadó, 2006.

²³⁴ NÉMETH Balázs: *A tanuló régió, mint regionális fejlesztés eszköze*. Tudás Menedzsment, 2006. április

munkakultúrával végzi a feladatát, ki áll a munkaszalag mellett, ki építi a házakat, utakat, tisztítja az utcákat, vagy árulja magát az „emberpiacon”. A munkavállaló érkezik az ország bármely pontjáról, határainkon túlról Erdélyből, Felvidékről, Kárpátaljáról, Délvidékről, lehet albán, osztrák, német, holland vagy kínai. A munkáltató számára a lényeg az, hogy dolgozzon, végezze el a munkát a legkisebb hibával, minél rövidebb idő alatt, növelje a termelékenységet, járuljon hozzá a fenntartható fejlődéshez. A szaporodó identitáskrizis, identitás-sokk jelenségét és azok kezelését inkább tudományos problémának, művészeti témának, újabban már valamiféle szociális szférába tartóznak tekintik a gondolkodók.

Tudás centrum a régióban

Az elmondottakból sok minden következik. A tanulmány korlátozott terjedelmének figyelembe vételével, közülük kettőt mindenképpen szükséges kiemelni. Az egyik a tartalmi aspektus. Napjainkban egyre bizonyosabbá válik, hogy lelki és kulturális jelenségekkel gazdasági hatótényezőként szükséges számolni.²³⁵ A lelki, pszichológiai, kulturális, attitűdbeli, identitásbeli stb. tényezők mind meghatározóbban jelentkeznek nemcsak az egyének döntéseiben, hanem feltételezhetően a versenyképesség területi elhelyezkedésében és a regionális gazdaságfejlesztésben is.

Kérdés, hogy az Európai Unió egész életen át tartó tanulást szorgalmazó ajánlása alapján készült nemzeti felnőttképzési program stratégiájában mekkora figyelem /és anyagi ráfordítás/ irányul a régióban élő egyén személyiségére, környezetéhez főződő viszonyának értelmezésére, rendezésére? Az állam és a társadalom hogyan és miként akarja/tudja segíteni az egyes ember és a helyi közösségek céljainak, értékeinek, érdekeinek egyre bonyolultabbá váló, gyorsan változó tágabb-szűkebb környezethez történő illesztését? Debrecen, Szeged vagy Pécs... város regionális felnőttképzési politikái /amennyiben léteznek/ milyen szerepet vállalnak a térségben lakó/élő egyének regionális identitásának újra pozicionálásában és a multikulturális felnőttképzésben?

A hazai felsőoktatásban 2006. szeptember elsején bevezetésre került az ún. Bologna-Prága képzési szerkezet keretében polgárjogot nyert *andragógia alapképzés* (Bachelor of Arts) és a *mesterképzés* (Master of Arts) már tartalmaz olyan kurzusokat, melyek a kistáj – kistérség –

²³⁵ GARAI László: *Emberi potenciál, mint tőke: bevezetés a gazdaságpszichológiába*. Budapest: Aula Kiadó, 1998.

kultúra, a kulturális földrajz témaköreit ölelik fel. A szakindításokban feltüntetett tantárgyleírások és irodalomjegyzékek túlnyomó többsége azonban még nélkülözi azokat a térségre vonatkozó konkrét kulturális jellemzőket, melyekben a felsőoktatási intézmény működik. Azt gondoljuk, hogy a jelenlegi felnőttképzési kurzusok a praktikus gazdasági és termelési ismeretek közvetítésén túl (a személyiséget csupán humán erőforrásnak tekintő szemlélete mellett) nem feledkezhetnek meg arról, hogy – József Attila szavaival „nem középkolás fokon” – segítsék az egyén önkifejezése és önértelmezése közötti folyamatos egyensúlyteremtést. A képzéseknek szolgálniuk kellene a regionális kulturális identitás, a „táji identitástőke kialakítását és erősítését is”.²³⁶

A másik aspektus formai. A hazai főiskolák és egyetemek 2000. január 1-től bekövetkezett integrációi során,(melyek bonyolult kompromisszumok árán születtek meg) – tisztelet a kivételnek – a térség kultúrájához való kötődésüket jelezték azzal is, hogy helysére vagy régióra hivatkozva nevezték el magukat! (Debreceni Egyetem, Nyugat-Magyarországi Egyetem, Szegedi Tudományegyetem stb).²³⁷

Az egyetemek „kultúrtartományi központként” történő működésének szükségességét és alapelveit egyébként, Klebelsberg Kuno kultuszminiszter már az 1920-as években megfogalmazta, Fontosnak tartotta azt, hogy olyan kulturális/tudományos decentrumok jöjjenek létre, melyek elősegítik a térség gazdasági és társadalmi innovációját.²³⁸ A négy hazai egyetemet (Budapest, Debrecen, Szeged, Pécs) szerette volna külföldről hazahívott tudósokkal is erősíteni. Aligha tekinthető újnak az a felismerés, hogy az egyetem és környezete közti viszonyt nemcsak univerzális mértékkel, hanem regionális léptékkal is szükséges meghatározni.²³⁹ Hogy egy egyetem és az őt övező régió közti szerves kapcsolat

²³⁶ BOKOR Béla: *Regionális identitás, kultúra és közösség*. In: A Magyar Művelődési Intézet Évkönyve. Budapest: Magyar Művelődési Intézet, 2006.

²³⁷ KOZMA Tamás: *Kié az egyetem? A felsőoktatás nevelésszociológiája*. Budapest: Új Mandátum Kiadó. 2004.

²³⁸ GRÓF KLEBELSBERG Kuno: *Beszédei cikkei és törvényjavaslatai 1916–1926*. Budapest: Az Athenaeum kiadása, 1927, 223.

²³⁹ T. KISS Tamás: Klebelsberg, az „aktív, pozitív és produktív” ember. In: MIKLÓS Péter (szerk.): *A legnagyobb álmú magyar kultuszminiszter*. Szeged: Belvedere Kiadó, 2008, 24–25.

Klebelsberg Kuno kultuszminiszter „1929. május 5-én a Pesti Naplóban, Ady Endre az „Új versek” /1906/ cím nélküli nyitódarabja: „Góg és Magóg fia vagyok én” sorait kölcsönvéve „Szabad-e Dévénynél betörnöm új időknék új dalaival?” címen írt vezércikkében a tudomány külföldön élő magyar képviselőihez fordult. Klebelsberg írásában arról értekezik, hogy kétféle tudomány létezik, s azokat – szerinte - a nyugati hatás kétféleképpen érinti. „A szellemi tudományokban, hogyha át is vesszünk külföldi szempontokat és módszereket, mindez csak inkább impulzust adjon, sem mint lényegét érintő befolyást gyakoroljon. Egészen másképpen áll a dolog az orvosi, a gazdasági, a technikai és a természettudományokkal. E téren minden sovinizmus és partikularizmus kegyetlenül megbosszulja magát, ezek számára Dévénynél szélesen ki kell tárnai a kaput, és jöjjenek ott sokan, mentől többen, új időknék új találmányaival, új termelési módokkal, főképp új energiákkal.”

mennyire fontos azt jól példázza a Szegeden kibontakozott vita. Érdeemes kicsit részletesebben is ismertetni a vitatkozó álláspontokat. Az egyetem vezetősége 2008 májusában – az egyik kar javaslata alapján – arra az álláspontra helyezkedett, hogy az intézmény nevét, az egyetemen oktató Szent-Györgyi Albert, Nobel-díjas magyar tudós nevére kellene változtatni. A javaslat, /Szegedi Egyetem, 2008/, tanulságos identitás-jellegű vitát váltott ki. A vitában résztvevők mindegyike elismerte Szent-Györgyi Albert Szegedhez fűződő kapcsolatát. A város Nobel-díjasa, külföldön is elismert, nagyra tartott alakja a magyarságnak. Ennek ellenére többen mégis ragaszkodtak az egyetem térségi-regionális elnevezéshez. Néhányan úgy vélték – ha már személyről neveznek el egy universitást – akkor értelemeszerű, hogy az alapító – ebben az esetben – Báthory István erdélyi fejedelem, lengyel király jöhet szóba, aki 1581-ben megalapította a Szegedi Tudományegyetem elődjét, a kolozsvári akadémiát. Különféle érvek, ellenérvek csaptak össze. Elhangzott, hogy Szent-Györgyi Albert ugyan világhírű tudós volt, de nagyon nehéz egy külföldinek kimondania e nevet, ezért nem praktikus róla elnevezni a város egyik legfontosabb intézményét. Mások úgy vélték, többen kaptak már Nobel-díjat, ezért korántsem biztos, hogy az egyetem új elnevezése olyan „márkanév” lesz, amely a jelenleginél jobban segíteni majd a tanulmányaikat sikeresen befejezők munkaerőpiacon történő elhelyezkedését. Voltak, akik ennek éppen az ellenkezője mellett kardoskodtak. A vita tart...

A problémafelvető írás befejezéséül Heller Ágnes gondolatát idézzük: *„Ha nyugodtan feltehetjük ezen a kontinensen egy gyermeknek azt a kérdést: mit jelent számára európainak lenni lehet, hogy nem tud válaszolni, de a fő az, hogy megértse a kérdést.”*²⁴⁰

Reméljük, hamarosan egzakt válaszok érkeznek az egyes régiókból, amelyből megtudható mit jelent számukra Debrecen, Szeged vagy Pécs... városában, a nagytáji régióban élni, az oktatási intézmények – különösen az egyetemi tudáscentrumok – segítségével személyre szabott, konkrét feladatokat kapni, végezni, és az eredményekből okulva tovább fejlődni.

A miniszteri akció /felhívás/ csekély eredménnyel járt. A Rockefeller Alap támogatásával felszerelt korszerű szegedi laboratórium ugyan megtette a hatását, mert Cambridge-ből, a cikke megjelenése előtt, a fiatal Szent-Györgyi Albert 1928-ban hazajött. (Egyébként Klebelsberg nem élte meg Szent-Györgyi Albert Nobel-díját [1937].) A miniszter hívó szavaira az 1910-es évek végén és az 1920-as években külföldre távozó, többen magát emigránsnak tekintő kutatók közül: Hevesy György, Kármán Tódor, Szilárd Leó, Polányi Mihály, Szegő Gábor, Teller Ede, Wigner Jenő és még sokan mások nem reagáltak érdemlegesen. Klebelsberg cikkét a külföldön élő magyar zsidó tudósok tudomásul vették, de nem éltek vele.

²⁴⁰ HELLER Ágnes: Európa, Európa... *Kritika*, 1999, 3. sz.

Tamas T. Kiss: Knowledge Centre and (Regional) Identity Summary

The lecture will focus on significant relationships between knowledge centre and regional identity. Firstly, it will deal with the multidimensional reality of contemporary identities. Some specific directions, statements and issues of identity research will be reviewed. The complexity of these issues will be highlighted by interpretations attempting to help individuals being enmeshed in the web of identities. Views of Erikson, Giddens, Fukuyama, Franz Boas, Krappmann, and Margaret Mead will be presented. Secondly, the lecture will concentrate on regional identity and its main structures: cultural identity, strategic identity as well as emotional and lifestyle-related identity structures. Important elements contributing to the development of a collective consciousness and a feeling of belonging to people living in a given region will be presented. Special attention will be directed to the increasing role of symbols and institutions in constructing the concept of region as well as the location and responsibility of universities being symbolic and practical knowledge centres in the development and functioning of the learning region.